

Ольга Гарбич, *пошукач*

*Інституту педагогіки АПН України
м. Київ*

СПЕЦИФІКА РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ ДІТЬМИ В УМОВАХ ДОДАТКОВОЇ ЗАГАЛЬНОЇ ОСВІТИ

У статті висвітлюються проблеми, пов'язані з поняттям “обдарованість”. Характеризуються методичні моделі навчання, які запропоновані ученими, задачі системи додаткової освіти.

Постановка проблеми. Процес виявлення, навчання та розвитку обдарованих і талановитих дітей являється одним з важливих завдань сучасної освіти.

На сучасному етапі реформування загальноосвітньої школи багато питань, пов'язаних з навчанням і розвитком обдарованих дітей в структурі додаткової освіти, залишається слабковивченими.

Це стосується психолого-педагогічної діагностики дитячої обдарованості, впливу деяких соціально-психологічних факторів на виявлення і розвиток розумової обдарованості. Потребують вирішення питання специфіки педагогічної роботи з обдарованими дітьми в умовах додаткової освіти, змісту форм і методів їх розвитку, виявлення найбільш ефективних педагогічних технологій [1].

Практика роботи з обдарованими дітьми вказує на постійні педагогічні і психологічні труднощі, які зумовлені різноманітністю видів обдарованості, великою кількістю теоретичних підходів і методів їх дослідження, варіантністю сучасної освіти, а також малим числом спеціалістів, які професійно були б підготовлені до роботи з обдарованими дітьми.

В недостатній мірі розв'язані раніше частини загальної проблеми. Педагогічна наука і практика впродовж півстоліття шукають шляхи підвищення ефективності навчання і виховання обдарованих дітей в умовах додаткового навчання. Разом з тим, збагачення, прискорення, різного роду програм підтримки обдарованих дітей – це не більше, ніж форми надання додаткових освітніх послуг цій категорії школярів.

Аналіз досліджень і публікацій. На даному етапі досліджена природа обдарованості (Р. Хеттел, Дж. Міллер, Г. Вебб, та інші), визначена суть понять “обдарованість”, “дитяча обдарованість”, виявлені специфічні особливості обдарованої дитини (А.Мапошкин, А. Карне, Я. Богоявленская).

Розглянуті фундаментальні проблеми структури

і природи задач, умов їх розвитку (С.Л. Рубінштейн, В.А. Крутецький, Б.М.Теплов), вивчена структура конкретних здібностей (В.А. Крутецький, Б.М.Теплов), запропоновані способи вивчення обдарованості (Дж. Гилфорд, Л. Термен, А. Біне). Великий інтерес мають праці, в яких розкриваються питання практичного рішення проблеми (А.И. Савенков, А.М. Мапошкин).

Мета статті. Проаналізувати форми надання додаткових освітніх послуг обдарованим школярам.

Обґрунтування доцільності використання в роботі з обдарованими дітьми індивідуальних програм навчання і показати особливості їх застосування в умовах додаткової загальної освіти.

Виклад основного матеріалу. Багатогранність і складність феномена обдарованості визначає доцільність існування різноманітних напрямів роботи з обдарованими дітьми. Сучасна реформа освіти дозволила звернутися до проблеми розвитку обдарованих дітей в умовах різноманіття типів освітніх установ.

В педагогіці виділяють практичні проблеми, пов'язані з поняттям “обдарованість”:

- робота з розвитку інтелектуально-творчого потенціалу кожної дитини;
- спеціальне навчання і виховання обдарованих дітей.

В умовах загальноосвітньої школи реалізується перший напрям, орієнтований на використання методичних моделей навчання, запропонованих ученими, і побудованих з урахуванням психологічних механізмів розумового розвитку учнів.

“Вільна модель” (Дж. Галлагер). В процесі навчання максимально враховується внутрішня ініціатива дитини. Різновиди цієї моделі – “вільний день”, “вільний клас”. Ключовий психологічний елемент моделі – свобода індивідуального вибору.

“Розвиваюча модель” (В.В. Давидов)

СПЕЦИФІКА РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ ДІТЬМИ В УМОВАХ ДОДАТКОВОЇ ЗАГАЛЬНОЇ ОСВІТИ

спрямована на розвиток теоретичного мислення молодшого школяра. Основне завдання навчання – навчити дитину змістовному узагальненню, мислити за принципом “від загального до особистісного”. Ключовий психологічний елемент – “способи діяльності”.

“Особистісна модель” (Н.В.Нечаєва, Л.Н.Занков). Основним завданням навчання в рамках цієї моделі є загальний розвиток учнів, у тому числі розвиток їх потенційних, пізнавальних можливостей. Особливістю моделі є підкреслена увага до індивідуальності кожної дитини. Ключовий психологічний елемент – цілісне особистісне зростання.

“Діалогічна модель” (С.Ю.Курганов, В.С.Біблер). Суть її полягає в зміні змісту і форм навчання в напрямі освоєння дітьми культурних основ людського пізнання. В центрі уваги – цілеспрямований розвиток інтелекту учнів, створення умов для індивідуальної інтелектуальної творчості. Ключовий психологічний елемент – “діалогічність індивідуальної свідомості”.

“Збагачуюча модель” (Е.Г.Гельфман, Л.Н.Демідова). Суть моделі – інтелектуальне виховання дитини за рахунок актуалізації і ускладнення розумового досвіду. В рамках позаурочної діяльності ідея збагачення ментального досвіду дитини реалізована в програмі Дж.Рензулі “Відкритий світ” стосовно обдарованих дітей.

“Активізуєча модель” (А.М.Матюшкин, М.І.Махмутов) спрямована на підвищення рівня пізнавальної активності учня за рахунок включення в навчальний процес проблемних ситуацій. В рамках цієї моделі зберігаються основні моменти традиційного навчання, проте враховуються два основні психологічні чинники ефективності навчання: пізнавальна мотивація і розумова активність школярів в умовах різноманітних проблемних ситуацій. Ключовий психологічний елемент – **“пізнавальний інтерес”**.

Всі моделі сприяють підвищенню якості освіти, адже на першому плані – учень, як суб’єкт діяльності. Однак не кожна з моделей може забезпечити школяреві можливість вільного інтелектуального саморозвитку з урахуванням своєрідності його здібностей, можливостей і бажань.

Сьогодні вимагає, щоб навчання обдарованих дітей в умовах загальноосвітньої школи проходило на основі принципів індивідуалізації і диференціації. На наш погляд, організації навчального процесу на основі принципів індивідуалізації і диференціації повинна передувати робота педагогічного колективу, що

включає наступні аспекти:

- аналіз наявного рівня психологічної готовності дітей;
- відбір дітей, що випереджають інших в розумовому розвитку;
- адаптація дітей до ситуації навчання;
- моделювання і конструювання навчально-виховного процесу на розкриття потенціалу дитини;
- розробка психологічних і педагогічних засобів стимулювання творчої діяльності і самостійності учнів.

Робота за індивідуальним планом і складання індивідуальних програм навчання припускає використання сучасних інформаційних технологій (у тому числі дистанційного навчання), в рамках яких обдарована дитина може одержувати адресну інформаційну підтримку залежно від своїх потреб [2].

Заняття за власним вибором – факультативи, робота в малих групах в більшій мірі, ніж урок, дозволяють реалізувати диференціацію та індивідуалізацію навчання, що допускає застосування різних методів роботи.

Як зауважив Szmidt K.J. [6,4], щоб бути творчою особою, необхідно мати чотири типи свободи:

- свобода для аналізу і дослідження,
- свобода для пошуку і допитливості,
- свобода самовираження,
- свобода бути самим собою.

Умови для такої свободи обдарованим дітям надає система додаткової **загальної освіти**. Позашкільні освітні установи створюють сприятливі умови для задоволення когнітивних та інших потреб обдарованих і талановитих дітей за рахунок використання оптимальних моделей їх вільного і всебічного розвитку.

Одне з головних завдань системи додаткової освіти – виявлення, розвиток і підтримка обдарованих дітей. Додаткова освіта надає кожній дитині можливість вільного вибору освітньої області, профілю програм, часу їх освоєння, включення в різноманітні види діяльності з урахуванням їх індивідуальних задатків і можливостей.

Особливістю додаткової освіти є безперервність процесу, який не має конкретних термінів завершення і послідовно переходить з однієї стадії в іншу. Індивідуально-особистісна основа діяльності установ цього типу дозволяє задовольняти запити конкретних дітей, використовуючи потенціал їх вільного часу.

Спеціальні збагачені програми, орієнтовані на навчання дітей з розумовою обдарованістю

СПЕЦИФІКА РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ ДІТЬМИ В УМОВАХ ДОДАТКОВОЇ ЗАГАЛЬНОЇ ОСВІТИ

повинні відповідати цілому ряду специфічних вимог. Ці вимоги сформульовані в психолого-педагогічній літературі (Н.С. Лейтес, А.М. Матюшкин, М.А. Холодная, Д.Б. Богоявленська) з урахуванням самих психологічних особливостей інтелектуально обдарованих дітей, а також мети навчання. Програми навчання для інтелектуально обдарованих дітей, на думку науковців, повинні:

- включати елементи психологічної підтримки і допомоги, враховуючи своєрідність особи кожної обдарованої дитини сприяти розвитку самопізнання;

- максимально враховувати інтереси обдарованої дитини і заохочувати до поглибленого вивчення додаткового матеріалу;

- забезпечувати гнучкість і варіативність навчального процесу аж до можливості їх коректування самими дітьми з урахуванням специфіки їх індивідуальних можливостей;

- використовувати в основі інтеграції тем і проблем, які належать до різних областей знань, що дозволить в свою чергу стимулювати прагнення обдарованих дітей до розширення і поглиблення своїх знань і розвитку здібностей;

- привчати дітей до самооцінки результатів своєї роботи.

Однією з найважливіших умов ефективного навчання дітей з різними типами обдарованості є розробка таких навчальних програм, які б максимально відповідали якійсь специфіці конкретного типу обдарованості і враховували внутрішні психологічні закономірності його формування [3, 121 – 123].

Відомі науковці Д.Б. Богоявленська, А.И. Савенков у своїх публікаціях орієнтують розробників програм для обдарованих дітей в умовах додаткової освіти на *чотири стратегії навчання*. Кожна з яких різною мірою враховує вимоги до навчальних програм для обдарованих дітей.

Збагачення. Ця стратегія орієнтована на збагачення змісту програм за рахунок встановлення зв'язків між темами. Ця програма дає можливість навчанням дітей різноманітним способам і прийомам роботи.

Прискорення. Ця стратегія дозволяє врахувати потреби і можливості певної категорії дітей, відмінних високим темпом розвитку. Прикладом такої форми навчання можуть бути літні і зимові табори, творчі майстерні, майстер-класи, що дають змогу проходження інтенсивних курсів навчання за диференційованими програмами.

Поглиблення. Така практика навчання

обдарованих дітей дозволяє відзначити ряд позитивних результатів: високий рівень компетентності у відповідній області знання, сприятливі умови для інтелектуального розвитку учнів. Проте застосування поглиблених програм повинно враховувати вікові особливості дітей, адже не всі діти однаково в певний час розвитку проявляють інтерес до знань.

Ще в 70-80 рр. минулого століття робилися спроби структурувати види “збагачення змісту” Б.Блум, Дж. Рензуллі, Х.Пассов, В.Уільямс, С.Кейплан.

На нашу думку, немале значення мають принципи розробки навчальних програм для обдарованих учнів, запропоновані Х.Пассовим [4]. За Пассовим, учбова програма для обдарованих дітей повинна:

- залучати дитину до постійно змінного, розвиваючого знання і до нової інформації, прищепити прагнення до набуття знань;

- передбачати наявність і вільне використання різних джерел інформації;

- розвивати продуктивне мислення дитини і практичні навички його застосування;

- сприяти розвитку свідомості і самосвідомості, розумінню зв'язків з іншими людьми, природою, культурою;

- заохочувати ініціативу і самостійність у навчальній роботі.

Як бачимо, особливого значення автор надає не тільки складним розумовим процесам дітей, їх здібностям до творчості, але і виконавській майстерності. Вказані Х.Пассовим ідеї співзвучні диференційованому підходу до складання навчальних програм для обдарованих дітей.

Модель Дж. Рензуллі – “три види збагачення навчальних програм” носить послідовний характер – один вид збагачення поступово переходить в інший [5].

Перший вид збагачення, на думку автора, припускає знайомство з різними областями знань і предметами вивчення, які можуть зацікавити дітей. В результаті розширюється коло інтересів дитини, формується уявлення про те, що вона хотіла б вивчати більш глибоко.

Другий вид збагачення полягає в орієнтації на спеціальний розвиток мислення дитини. Тут потрібна система занять, що тренують спостережливість, здібності до оцінювання, порівняння, побудови гіпотез, аналізу, синтезу.

Третій вид збагачення полягає в організації самостійних досліджень дітей і вирішенні ними творчих завдань. Залучення до творчої, дослідницької діяльності розглядається як умова

СПЕЦИФІКА РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ ДІТЬМИ В УМОВАХ ДОДАТКОВОЇ ЗАГАЛЬНОЇ ОСВІТИ

не тільки навчання, але і виховання дитячої обдарованості.

Зміст навчальної програми для обдарованих школярів, запропонований Дж. Рензулі, можна подати наступним чином:

- вихід за рамки загальноприйнятої програми;
- врахування специфіки інтересів дітей;
- відповідність їх стилю-засвоєння знань;
- заохочення прагнення дитини глибоко заникати в суть тієї або іншої проблеми.

На нашу думку, модель заслуговує уваги, оскільки частина її елементів може бути використана в побудові змісту освіти для обдарованих дітей в сучасній системі освіти.

В системі додаткової освіти можуть бути виділені наступні форми навчання обдарованих дітей:

- навчання індивідуальне або в малих групах за програмами творчого розвитку в певній області;
- робота за дослідницькими і творчими проектами в режимі наставництва;
- очно-заочні школи;
- канікулярні збори, табори, майстер-класи, творчі лабораторії;
- творчі конкурси, фестивалі, олімпіади;
- дитячі науково-практичні конференції і семінари.

Висновки. Аналізуючи вищесказане, ми прийшли до твердження: **додаткове навчання** – це система вільного вибору діяльності учня, яка виражається в задоволенні його інтересів, нахилів, творчих здібностей, яка відповідає його самореалізації, культурній і соціальній адаптації.

Навчання обдарованих дітей в умовах додаткового навчання повинно базуватися на

системному підході, який дозволяє проектувати це навчання як систему, яка включає в себе мету, зміст, форми, методи, засоби.

Найбільш ефективними технологіями в роботі з обдарованими дітьми в умовах додаткового навчання на нашу думку є:

- технологія підтримки обдарованої дитини;
- технологія само дослідження;
- технологія виховання в проблемних ситуаціях;
- технологія навчального проектування.

Як ніколи актуально стоїть проблема психолого-педагогічного супроводу навчання і розвитку інтелектуально обдарованих дітей та підлітків; пошук шляхів і способів підвищення рівня професійної майстерності педагогів для роботи в системі додаткового навчання.

1. Програма роботи з обдарованою молоддю на 2001/2005 роки. – К.; 8 лютого 2001р. – №78/2001

2. Указ: “Про додаткові заходи щодо державної підтримки обдарованої молоді” від 24.04.2000р. №612/2000.

3. Савенков А.И. Детская одаренность и школьное обучение // Школьные технологии. - 1999. – №1 – 2. – С. 121 – 123.

4. Passov H.A. Differentiated Curricula for the gifted. State Leadership Training Institute on the Gifted and the Talented, 1982.

5. Rensulli J.S. The enrichment triad model: A guide for developing defensible programs for the gifted and talented. Wethersfield CT: Creative Learning Press, 1977.

6. Schmidt K.J. Tworzyk kaidymoie // Carpe Diem. – №1. – 1998. – P.4.

Ботанічний сад. Крим